

IV. EUSKARA, ERDI AROAN

EUSKARA, ERDI AROAN ZEHAR

- Euskal Herria, beregaina
- Euskaldunak, birpopulatzailerak
- Euskal Herriko Santiago-Bideak

Kristautzea eta euskara

- Euskal Herriaren mugak

Euskara eta hizkuntza erromanikoak

- Inguru erromanikoa (mapa)

Errioxako Euskal Herria

- Glosa Donemiliagarra
- Euskararen aldeko epaia (c. 1239)
- Oja-Tirón ibaiaren arroak
- Lekuizen euskaldunak (Oja ibaiaren arroa)
- Euskal toponimia Errioxan eta Burgos-en (mapa)

Erdi Aroko "hizkuntza nafarra"

- "Lingua navarrorum" (1167)
- Nafarroako Monastegiak: Leire
- Nafarroako Forua (XIII. mend.)
- Nafarroa etnolinguistikoa
- Nafarroako bizilagunak (1366)
- Gorteko gutuna (1415)
- Arabieratik euskal hitzak
- Latinetik hiztegi kristaua

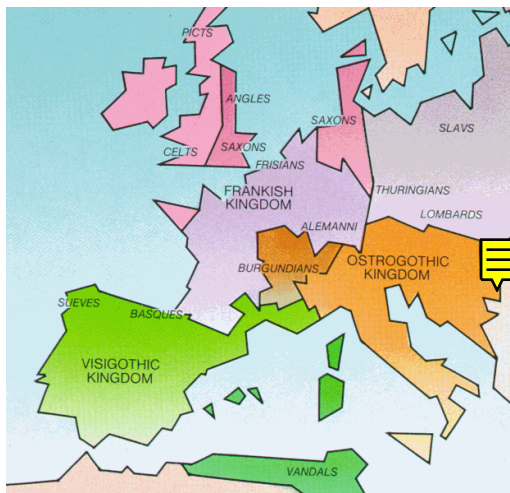
Literaturaurreko azken pausoak

- Joan Zumarragakoren gutuna (1537)
- Milia Lasturkoren eresia (c. 1450)

IV. EUSKARA, ERDI AROAN

EUSKARA, ERDI AROAN ZEHAR

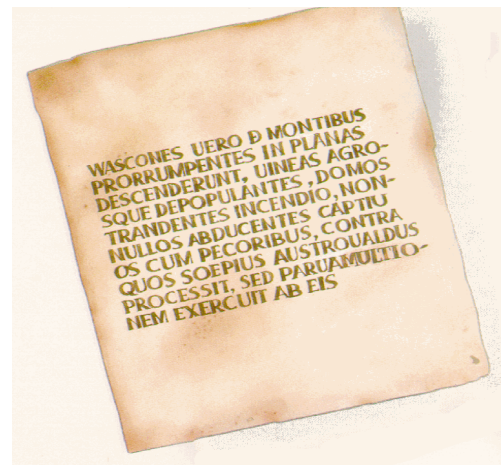
Aurreko orrialdeetan ikusi dugu: Euskal Historiaurrearen azken milakadan K.a. 1.000tik edo hasita, herri etorkin indoeuroparrekiko harremanak bizi izan zituen Euskal Herriak, eta ondoren, erromatarrekin, Inperio-Estatu batek erabil zezakeen hizkuntz indarra ezagutu zuten euskaldunek. Azken historialdi hau K.o. IV-V. mendeetan burutu zen, Erromaren Inperioa goitik behera etorri zenean. Ondoko milakadan, XV. menderaino, berebiziko hizkuntz aukera historiko berriak egokitu zitzaizkion euskaldungoari.

Goi-Erdi Aroan (V-XI. mendeetan), Euskal Herria bere baitan mamituz joan zen: birpopulaketen eta armen bidez lurak irabaziz, lanez eta asmoz lurraldea eratuz, eta erakundeekin aginte politikoari antolamendu berriak emanez (Baskoniako Dukerria Akitanian, Iruñeko Erreinua Nafarroan). Botere politikoa hemen bertoko indar sozialen gain eraiki ahal izan zenez gero, oro har herri-hizkuntzek erakundeetan leku ofiziala aurkitu ahal izan zuten. Izan ere, erbesteko antolamendu politikoek eraso arren (gotuek, frankoek), goraka zetorren euskal demografiak lehen mendeetan biziki lagundu zien euskal gidarien asmo politikoei.

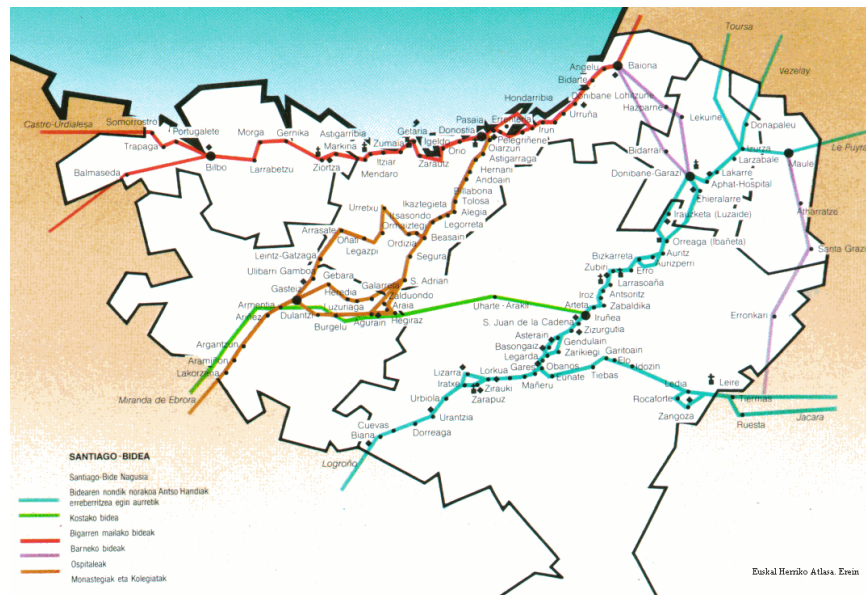
Lehenago erromatarrekin izandako bakebidezko politika aldatu egin zuten baskoinek V-VII. mendeetan: Harez gero ez zen onartzen kanpoko monarkia arrotzen agintea, eta superpopulazioak zekartzan goseteek eztenkatuta inguruetako herriei eraso ere egiten zieten haiek, Akitanian bezala Hegoaldean ere.

Pareko zerbait gertatu zen, euskarari euskaldungo ugariago hark eman zion aurrera-bultzadarekin, latinaren aitzinean galdutako lurak berreskuratzeko eta berriak ere irabazteko ahalmena izan bait zuen. Esan beharrik ez dago: Horretarako, Inperioaren erorikoak bideak samurtu egin zizkion hizkuntzari, eta, bestalde, hiri erromatar latinduek ahuldu egin bait ziren, jendea bizitzera landaldetara pasatzean. Horrela, hizkuntza ezartzeko tresna sozialik indartsuena galdu zuen latinak, hiria. Euskal mintzatzaileen kopuruak eta nagusitasun sozialak gora jotzean, hitzun hauen hizkuntza ere indarberritu egin zen gizartean. Horrela, ba, latinarekin hasitako euskal herritarren elebiduntzea moztuta geratu zen.

Euskal Herriaren kristautzea geldiro eta pixkaka egin zen. Lehenik, lautadetako apezpiku-hirietatik (Iparraldean, Araban); geroago, monastegietatik eta Santiago-Bidearen galtzada edo bidezidorretatik. Aldakuntza honek hizkuntzari bere ekarria egin zion, euskarari latinetikiko hiztegi berria xertatuz.

Berant Erdi Aroan (XII-XV. mendeetan), euskal lurralde historikoak eratzen dira, beren Foru eta Erakunde Publikoekin. Hiribilduak ere orduan jaio ziren (1100etik aurrera, ugariago), batzuetan kanpoko jendeak ere bilduz, eta gehienetan bertako jendeekin. Hizkuntz topaketa berriak ezagutu zituen euskarak, garaiko Euskal Herri zabalago hartan.

Baina jendez eta esparruz handitu bazen ere, gizarte euskaldunak ez zuen lortu, Erakunde eta bitzta ofizialean latinari lekua kendu ahala, euskarari ematea: bitzta ofizial idatzia, oro har, hizkuntza erromanikoetara pasa zen, *lingua vasconum* zaharra eguneroko bitzta arruntera, gehienez ere mundu ofizial mintzatura, biltzen zen bitartean.

Geroztik, Erdi Aroan hartutako bideari jarrai-uko zitzaion euskal gizartearen hizkuntza burubide honetan.

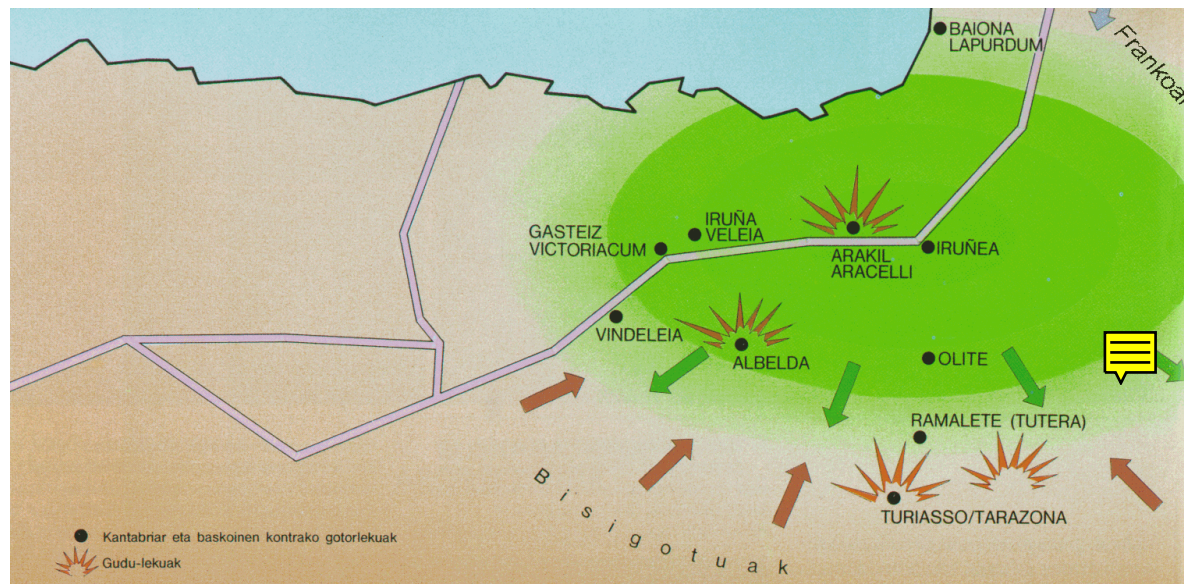
Iturria: (1982): Euskal Herriko Atlas. Donostia: Erein

Kristautzea eta euskara

Euskal Herriaren kristautze-historiak eztabaida gordinak sortu izan ditu gure artean, batez ere prozesu hori datatzerakoan: Noiz gertatu ote zen eztabaidatzean, II-XI. mendeak arteko epe luzean barreiatzen dira iritziz kontrajarriak. Batzuek oso goiz hasi eta bukatuta ikusten dute aldakuntza erlijioso-kultural hori; beste batzuek nahiago dute dena atzerapen handiago batez datatu.

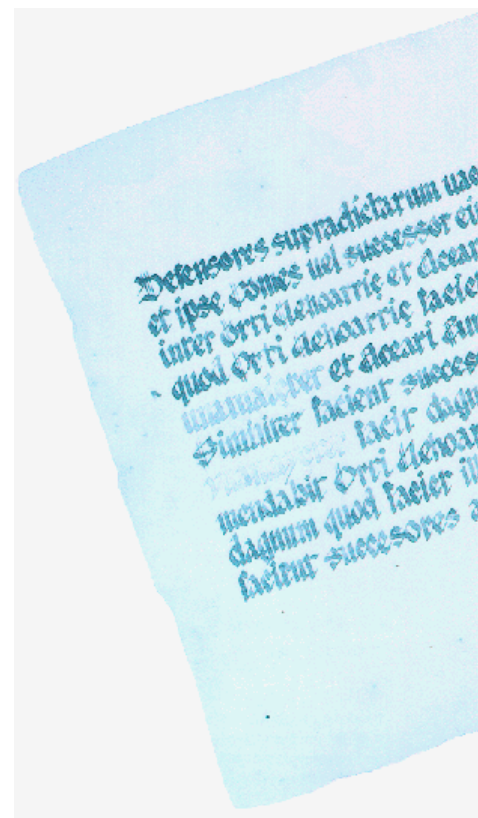

Laburbilduz, S. Mariner-ek esana gogora dezakegu: VIII. mendarte edo, "Euskal Herrian ez zegoela kristaurik pentsatzea gauza bat da, eta oso bestelako zerbait ez-kristaurik ere bazegoela uste izatea". Euskal Herriaren Kristautzea epe luze-ko gertabide geldia izan zen, dirudienez, eta ez bat-bateko gertakaria.

Kristautasuna, lehenik eta errotuenik, Inperio Erromatarrean zabaldu zen, eta Inperio honen bi eskualde handietan -mendebaldean eta Ekialdean- nagusitu ziren bi joera linguistiko kontrajarriek koloreztatu zuten Eliza kristauen zabalkunde-lana ere. Inperioaren Ekialdean betidanik izan zuen indar handia grekoak, eta latinaren ofizialtasunarekin batera grekoaren betekizun kulturala, eta herritarra ere, nabaria izan zen han. Bitasun horrekin batera, Ekialdeko Eliza kristauek hizkuntz irekitasun nabariago bat izan zuten kristautu behar zituzten herriei: Herrian herriko hizkuntzez baliatu ziren predikuetan, Biblia zabaltzean eta Liturgian (kopteraz, sirieraz, armenieraz, georgieraz, gotikoaz, edo paleoeslavieraz itzulpenak prestatuz, alegia).

Eliza erromatarrak, ordea. III-IV. mendeetatik aurrera bestelako hizkuntz politika bat egin zuen Mendebaldean, Elizaren hizkuntz batasuna euskarritzat hartuz. Horrela, lehendik Mendebalde honetan Inperio erromatarrak izandako jokabideak indarrean iraungo zuen Eliza erromatarren bidez. Bigarren latinizazioaren ordua zen hura: "Penintsulako lehen hizkuntzek jasandako azken kolpe erabakiorra, guztiak behin-betirako garbitu zituena, Kristautasunaren zabalkundea izan zen, erromatarren armek, letrek, merkatalgoak edo administrazioak iristea eta sartzea lortu ez zuten zokoetaraino heldu bait ziren apostolu kristau saiatu haiek, beti era jendea irabazi nahiak eztenkatuta" (García Bellido).

Euskal Herrian ere Kristautzeak latinaren betekizun sozio-kulturala areagotu egin zezakeen, eta, bide batez, erromanikoarean hizkuntza menperatzailerik ezaren abagunean, "hutsarte soziolinguistiko" hartan, euskal hizkuntzak ez zuen aurkitu eliz Erakunde boteretsuaren babes ofizialik, osorik bederen. Horrek ez du esan nahi, ordea, misio-hizkuntzen arazoak eliztarren bat edo beste arduratu ez zuenik.

V. mende-hasierako Eutropio batek, predikariek katekesian herritarren hizkuntzan hitz egitea txalogarria ikusten zuen. Berak idatziaren argitan, baskoinen Kristautze-ahaleginei buruz ari zen Eutropio, hain zuzen. Badirudi, beraz, Eliza erromatarraren beste irizpide orokorrak gorabehera, baskoinen kasuan harreman pastoralek ere bortxatzen zutela euskararen onetan zetorren jokabide mugatu baina txalogarri hau (zenbateraino, noiztandik eta noiz arte indarrean egon zen ez dakiguna).

Baina, ofizialtasun hobia behar zenean (Biblian, edo Liturgian, esate baterako: Meza eta Sakramentuetan) edo kultur eginkizun jasoagoetarako, latina zen berriz ere nagusi. Eliza erromatar latintzaleari jarraiki, euskal izkribakera baten faltak ere eragotzi omen zion euskarari erabilpen zabalagoa.

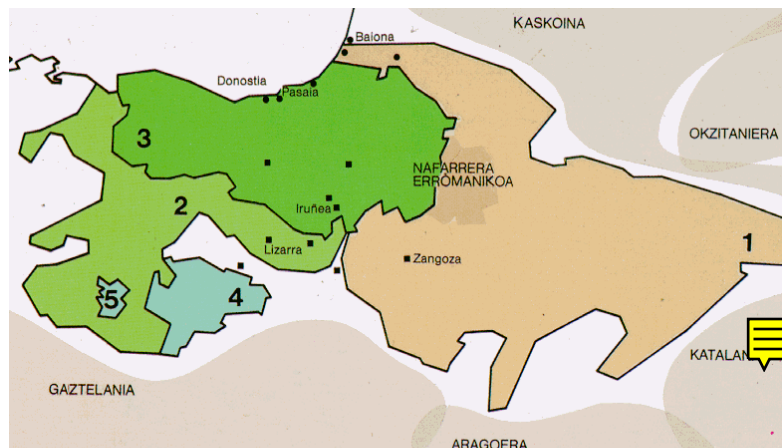
Oro har, aurkako gertatzen zen praxi haren sareetan hartua egon arren, euskarak gaina hartu zion, ebanjelizazioak, garai haietan eta hemen, hizkuntzarentzat berekin zekarren desagerpen-arriskuari, askoren ustez, hain zuzen Kristautzea berandukoa izan zelako eta, gehitu daitekeenez, baita mehatxuak euskaldungoaren orduko jatorrizko gizartea nahikoa sendoa aurkitu zuelako ere.

Bigarren ukipen-aldi honetan, pentsa daitekeenez, euskarak hainbat eta hainbat hitz mailegatu hartu zuen. Latinezko eliz hizkeratik datozkigun hitzik zaharrenak III-V. mendeetakoak direla uste da: *abendua*, *aingeru*, *aldare*, *denbora*, *domeka*, *fede*, *gurutze*, *gura*, *meza*, *zeru*, etab. Orduko garaiei zegokien modernizazio-modu bat zen hau dena, noski.

Euskara eta hizkuntza erromanikoak

Erdi Aroan, latinetik jaiotako hizkuntza berriek inguratuta aurkitu zen euskara, eta inguratuta ezezik horietako hiztun arrotz asko barruan zituela.

1. Beranduko erromatartze baten mugak (VI-VII. mend.)
2. Euskara nagusi zen barrutia (IX-X. mend.)
3. Euskararen 1863ko mugak
4. Euskal lekuizenen mugak
5. Ojacastoko Harana: euskaraz egiten zen XIII. mendearen lehen erdian

- Bizilagun gaskoinak zituzten herriak
- Bizilagun frankoak zituzten herriak

Gotuerak (V-VII. mend.) ez zuen ez politikoki, ezta sozio-kulturalki ere aski indar izan euskara arriskutan jartzeko; arabierak (VIII-XI. mend.), ostera, Erriberan politikoki ongi finkatuak eta kulturalki arriskutsuagoak, Iruñeko erreinuan izan zuen bere hesi-langa. Herriok hemen bertan Estatu eratu iraunkorrik ez ziguten utzi, eta ez zuten ondoko mendeetarako hizkuntza lehiakiderik ere hemengo inguruetan finkarazi.

Hurrengo mendeetan (X-XV. mend.), lagun edo arerio, euskarak bere ondoan izan zituen hizkuntzak erromanikoak suertatu ziren; eta berauek izan ziren, bizilagun bezala, garrantzirik handiena izan zutenak: iparraldean, okzitanieraren *kaskoia*; ipar-ekialdetik *aragoera* eta *nafar-erromanikoa*; hego-mendebaldeetan, *gaztelania*.

Santiago-Bideak gidatuta eta agintarien politikak erakarrita, hiztun *arrotzik* ez zen falta izan barnean ere: merkatalgoa eta hiri-bizitza indartzeko frankoak etorri ziren (*okzitanieraren* dialekto ezberdinekin); dozenaka judu-auzo ere bazen, hebraieraz ari zena, eta Birkonkista zabaldu ahala, beti geratzen ziren Nafarroa handiagotuan *arabieradun* batzuk. Gaztelania, birpopulatzailerekin, hegoaldera zabaldu zen bereziki, artean euskararen barrutia bere hartan utziz. Eta, gogora dezagun, *frantsesaren* lurraldea urrun zegoen, ehundaka kilometrotara.

Erromanikoetako batzuk euskaldunen ezpainetan zebilen latinetik jaioak dira, beren fonologiek erakutsita daukatenez (gaztelaniaren fonologian ispatatzen da hau, batez ere).

Euskarak eta erromanikoek, elkarren ondoan zeudenez, ukipen-esparruetan, elebitasun-modu ezberdinak bizi izan zituzten. Zoritzarrez, deus gutxi jakin dezakegu elebitasun-egoera haietaz; baina, nolanahi ere, euskara ez zen gertatzen "gorenako" hizkuntza, zeren eskolatuek latina bait zuten eginkizun jasoetarako eta, berau uzten zutenean, beste edozeini heltzen zioten, euskarari ezik. Sozialki azpiko hizkuntza zen hau, biztanleetako gehiengoarena zen eskualdeetan ere.

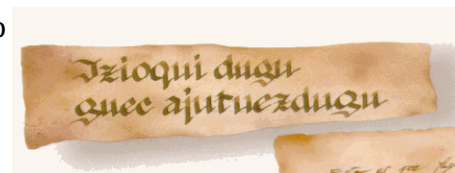
Erdi Aroko hizkuntzen geografia hartan bi gertakari handi azpimarratu behar dira: 1) Akitanian eta Pirinioetan, Erdi Aroan zehar, atzera egin zuen euskarak, baina 2) Hegoaldean hedapen nabaria ere izan zuen, berehala ikusiko dugun bezala.

Errioxako Euskal Herria

Errioxa Garaia euskalduna izan dela ez du inork zalantzan jartzen; baina noiztandik izan ote den eztabaidatua da. Errioxaren euskaltasuna gehien ikertu duen Merino Urrutiaren ustez, Errioxako autrigoinak eta beroinak Antzinatetik ziren euskaldunak. Gainerako jakitun gehienek ez dute beste hainbeste pentsatzen, eta, berandu samar jarri nahi bada, X. mendiaz gero iparraldetik heldu ziren arabarren eta mendebaldeko euskaldunen emaitza bezala ikusten dute Erdi Aroko euskalduntzea: Errioxa, hortaz, orduan euskaldundu edo, nahiago bada, euskaldunagotu zen.

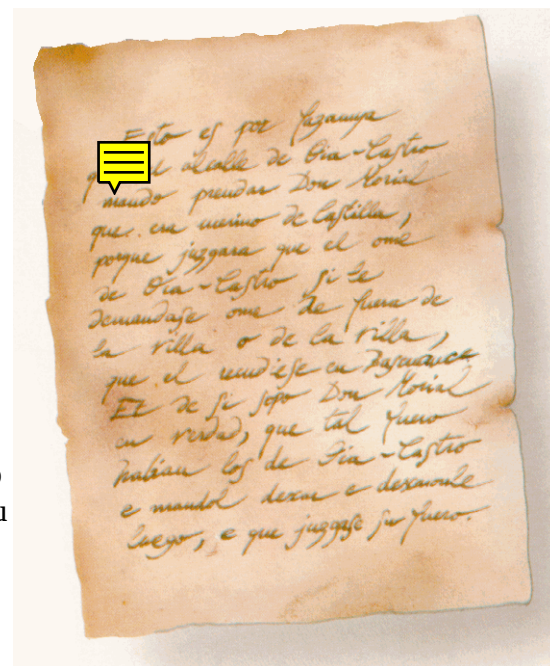

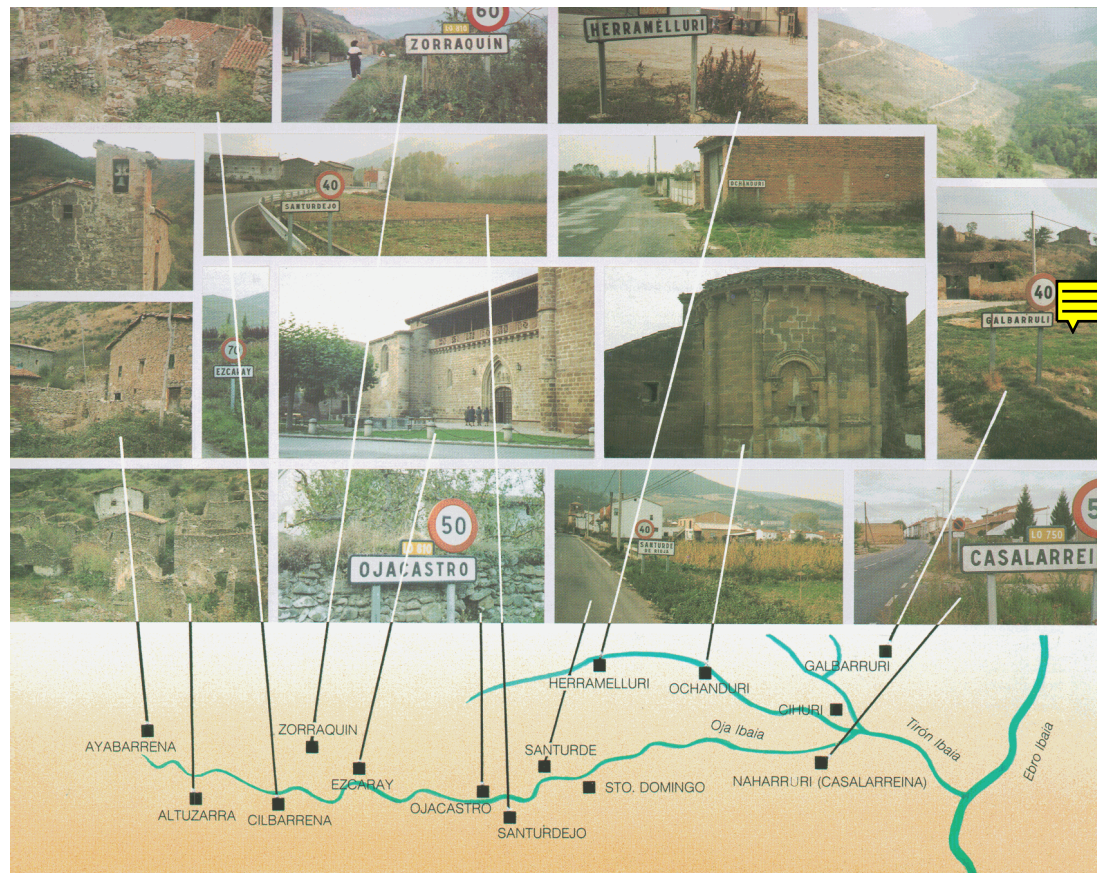
Erdi Aroko Errioxa politikoki XI-XII. mendeetan eratu zen; baina lehenagotik, VIII.ean bertan, hasita zegoen Birkonkista (Cenicero, 735), eta garaiko monastegietako monjeek euskal izenak zituzten (San Miguel de Pedroso, 759). Errioxa antolatu-berriak bi gauza eskain ziezazkiekeen iparraldetik zetozkeenei: segurtasun armatua eta *presura* deitu ohi zen sistemaz ematen zitzaien lurjabegoa. Bakezkoa izan zen, beraz, birpopulaketa hau, seguraski erromanikoz mintzatzen zen biztanleria bakan baten tartean egina.

Oja, Tirón, Oca eta Arlanzón ibaien arroetan eta Obarenes eskualdean lekutu ziren euskal etorkin hauek. Ebro-bestealdean euskal toponimia mendebalderago hedatzen da, Ebroren honanzkoan baino. Burgos-aldera gehiago zabaldurik zen migrazio hau, Ert-Errioxa eta Errioxa Beherera baino. X. mendeko lekuizenek diotenez, Oja/Najerilla-Cárdenas ibaien arteko isurlerroak izango lirateke ekialdeko mugak, nahiz eta Ebroz beherago ere gaur egun euskal toponimia bakanago bat topatu ahal izan. Mendebalderantz, berriz, lekuizendegi trinkoagoa aurkitzen da Oja eta Trónen lurraldeetan, Oca eta Arlanzón-enetan baino.

Errioxa Garaiko euskalgungo haren hizkuntzari buruz badakigu zerbait, eta dakigun horri esker ezagutu izan da iritsi zirenen jatorria ere. Toponimian eta pertsona-izenetan utzi zuten hizkera mendebaldeko euskalkietakoa da, Aro Modernoan Bizkaian eta Araban ezagutu ditugun dialektoetakoa. Antzinateko tribuekikoa gogoratu nahi bada, autrigoin, karistiar eta, agian, barduliarrek hitz egiten zuten euskara, alegia: *huri* eta *baltz* agertzen zaizkigu, *hiri* eta *beltz*-en orde. Baskoinak, hortaz, ez zuten ekarri nabaririk izan hemen orain aipatzen

den Errioxa Garaiko honetan (X. mend.). Ondoko bi mende-etan, beharbada, monarkia nafarraren ekialderako politikak, biztanletan ere, ekarri berriak egin zituen. Horrek esplikatuko luke, adibidez, Aimerich Picaud erromesak, nafar-muga Oca mendietan jartzea (XII. mend.).

Eta gatozen Errioxako Euskal Herri hartako bizitza kulturalera. Donemiliagako Monastegia eta Berceo herria aipatu dugun Oja-Najerilla-ren tarte-muga horrentantxe zeuden. Hain zuzen, Monastegiak esanahi historiko-sinboliko ezaguna izan du gero, bertan idatzi bait ziren sermoitegietako *Glosa Donemiliagarrak*, hau da, latinez zeuden predikuak ulertu ahal izateko albotan euskaraz edo gaztelaniaz izkribatutako esaldi argigarriak. Orrialde horietan bildu dira euskaraz nahiz gaztelaniaz (ala nafar-erromanikoz) emandako lehenengo esaldi idatziak (X. mendekoak).

UDALA	LEKUIZEN-KOPURUA
Ojacastro.....	238
Ezcaray.....	508
Zorraquin.....	63
Valgañon.....	54
Santurde.....	34
Santurdejo.....	60
Guztira	957

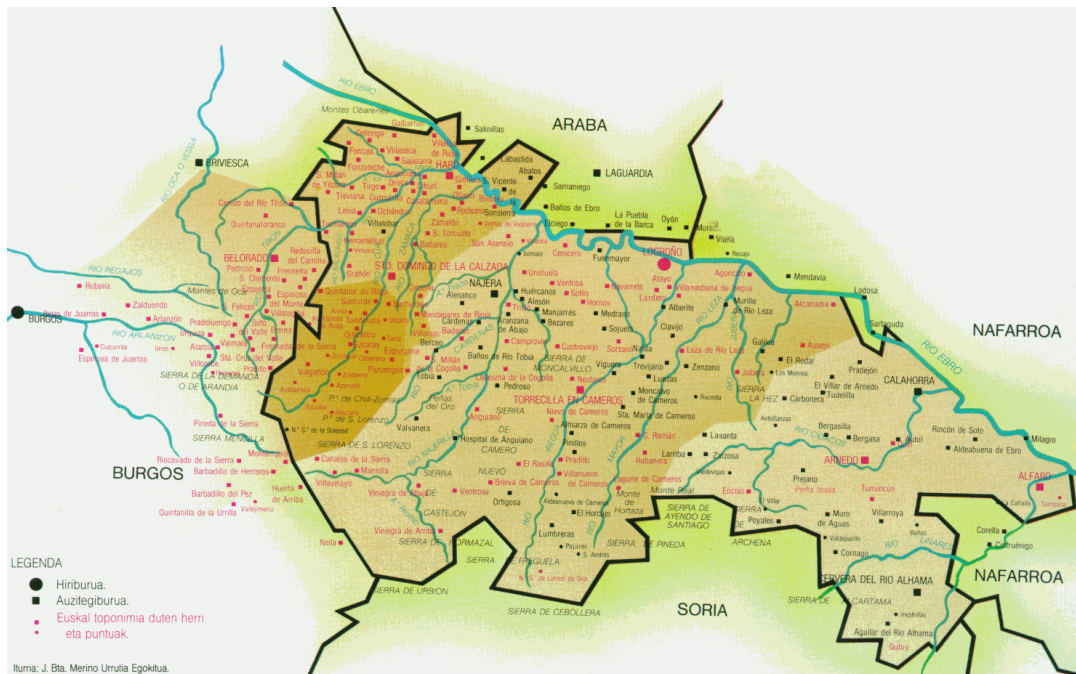
Berceo herriak, Berceo olerkari gaztelaua gogoratzen digu (c. 1180/90-1265). Gaztelaniaz idaztean zerabiltzan *Don Bildur* bezalakoek beste hizkuntza ez-erromaniko baten oihartzuna dakarkigute euskaldunoi. X. mendean Glosek erakutsi zuten eskualdearen euskaltasuna; hiru mende geroago ere indarrean zegoen han Berceo-renak adierazten duenez. Baina, hori baieztatzeko, badago froga hoberik ere.

Donemiliagan bizi zen poeta, eta haren bizilekutik hurbil, urte beretsuetako (1234-1239) eta mendiz bestaldeko Ojacastro-ko euskarari buruz agiri interesgarri bat ezagutzen dugu orain. Gaztelako Merinu Nagusia zen Don Morialek gorabeheraren bat izan zuen Ojacastroko Alkatearekin, bertako auzolagunei auzietan euskaraz entzunak izateko eskubidea ezagutu ez zielako. Horretarako eskubidea (*fuero*) aitortzean bakarrik utzi zuten libre Merinua. Hortaz, Gaztelako Fernando III.a Santuaren erretaldian, Errioxa Garaian ofizialtasun bat aitortzen zitzaion euskarari. Euskararen historian ezagutzen dugun albiste soziolinguistiko dokumentalirik bitxienetakoa da Merino Urrutia-k gizarte euskaldun hartaz zabaldutako hau.

Gerotxoago, euskara Ebro-aldeko beterrian ito ondoren ere, gaztelaniak inguratuta bizi arren, bere hartan mantendu zen bizirik euskal mintzaira, Oja ibaiaren goiherrietan, euskararen Ebroz honanzko euskal lurraldetik isolatuta. Pirinioetan Erdi Aroko beste esparru batzuetan gertatu zenaren antzera agian.

Erdi Aroko "hizkuntza nafarra"

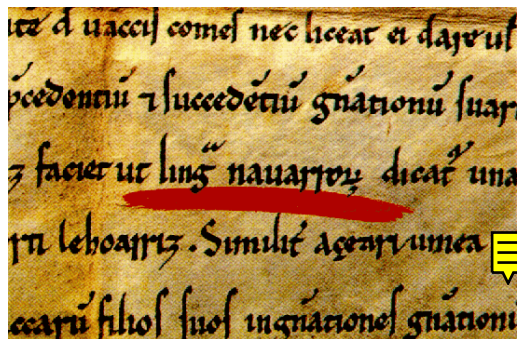
Nafarroako Antso Jakitunak "lingua navarrorum" deitu zuen euskara (1167), berau nafar herri gehienaren mintzairatzat aitortuz. Betidaniko "basconea lingua" deitua zen. Aurreko orrialdeetan han-hemenka esandakoak Nafarroara bilduz eta datu berriak gehituz, ikus dezagun euskara nafarrari buruz zerbait.

Lekuz leku toponimian, eta izenez izen agirietan, euskal leku -eta pertsona-izenak milaka dira Erdi Aroko Nafarroan, herri, monastegi eta landetan. Hain zuzen, datu horietatik ezagutu ahal izan da garaiko euskara, nafarren jatorrizko hizkuntza. Dakigunez, une batean Kodes-Lerin-Arga-Tafalla-Kaparroso-Zangozan zehar doan marratik iparralderantz zen euskara nagusi.

Burgu eta monastegietan bestelakoa zen egoera. Hauetan euskarari okzitaniera edo erromaniko nafarra inguratzen zitzaizkion, edo latina. Garbi esanda: Ekonomia hiritarraren bizitzan edo kultur eginkizunetan beroriek euskarari aurea hartzeko arriskua zegoen. Eta horixe gertatu zen agiri idatzi gutxi-asko ofizialetan: Nafarroako Artxibo Nagusiko 80.000 bat agiri erromaniko nafarrez daude idatzita; 3.000 bat, oster, okzitanieraz; euskaraz, ia deus ez. Euskara, administrazio-zereginetatik kanpo geratu zen, bere etorkizun hobeago baten kaltetan. Euskara ez zen iritsi hizkuntza idatzia izatera, horretan aspaldidanik latina aurretik zihoalako, eta, laster, gizarteko indar nagusiek hizkuntza erromanikoak horretarako nahiago izan zituztelako.

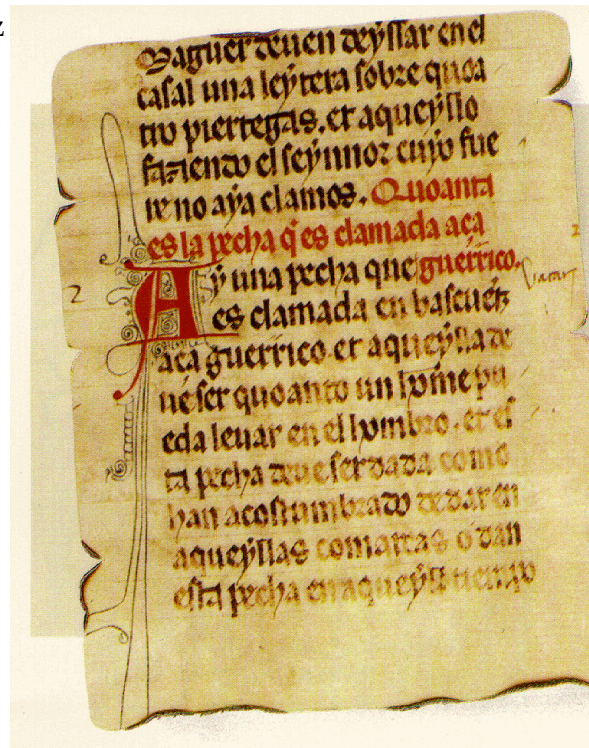

Hori gertatu zen Erakunde berrien arauak idaztean ere; baina hiztunen bizitza sozialak ere agintzen zuen, eta Nafarroako Foruan maiz agertzen zaizkigu gizarteko errealitate arruntan euskarazko izenak, hau da, herritarrek euskaraz erabiltzen zuten eguneroko hiztegia. Izan ere, lege haiek gobernatu behar zuten herria euskalduna zen gehienbat, Nafarroan; hala ere, klase sozial jasoak nafarren jatorrizko hizkuntzatik urrunduz zihoazen.

Eskastasun sozio-kultural horiek gorabehera, lurraldez eta herriz zabaldu ere egin zen Erdi Aroan Nafarroako euskara: Birkonkistak Nafarroan Hegoalderantz egin ahala, birpopulatzailak beren hizkuntza ere eraman zuten. Estatistikek diotenez, Olitera joan zirenetako %42,3 euskaldun hutsak edo elebidunak ziren (1244-1264).

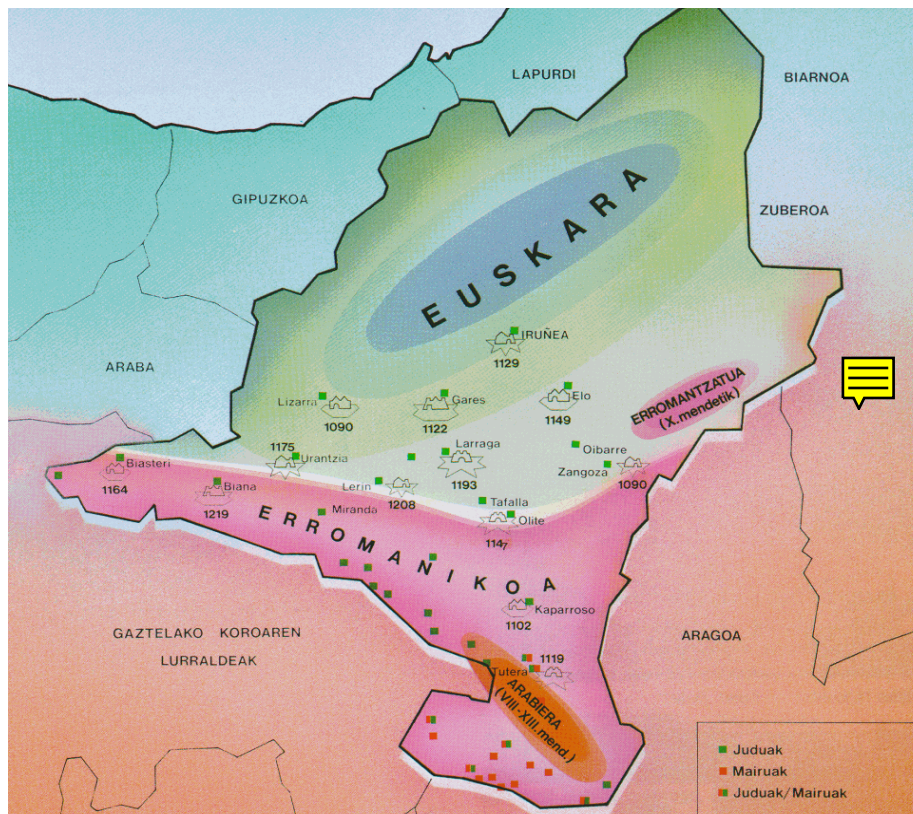
Bizkai eta Arabatik Errioxa eta Burgos aldera izandako emigrazio euskaldunaren parekoa da beste Nafarroako hau ere.

Iparralderago bezalatsu, nafar hegoaldeko euskaldungoak ere, bere ondoan eta hurbil, erdaraz ari ziren erdaldunak ere izan zituen: Hebraiera, herri-hirietako juduen auzoetan (80ren bat Erreinuaren) eta berauen kultur lanetan entzuten zen; mozarabe erromanikoa eta arabiera lurralde musulmanetan, eta okzitaniera Santiago-Bidean sortutako burgetako etorkinen artean, kultur lanetako betiko latina ahanzi gabe. Gogora dezagun, gainera, latinetik zetorren erromaniko nafarra, IX-X. mendeetan jaioa. Azkenik, beronek irabaziko zituen Gortean ofizialtasunaren abantailak, Naxeran bezala Iruñean, herri apala euskaraz mintzatzen zen bitartean.

"Herri xumeak, nekazariak, edo, Leireko testuek dioten bezala, nafarrek, erreinuaren eta bere jaunen sostengu ekonomikoa ziren haiek, euskaraz mintzatzen segi zuten, lurrak landuz, artaldeak zainduz, eta agian almadietan Tortosako untzitegiara eramango zen zura prestatuz (R. Ciervide).

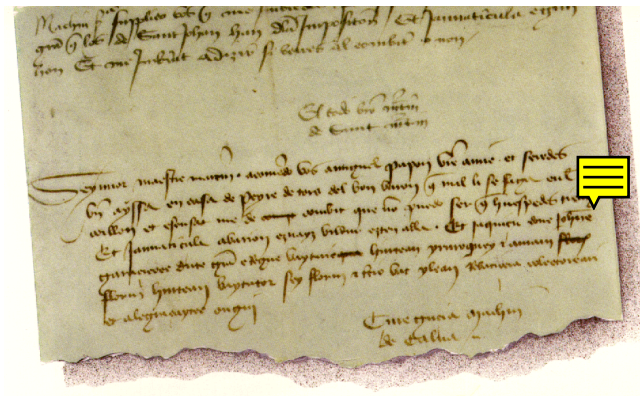

Lurraldetan baino betekizun sozial modernotan ahuldu zen euskara Erdi Aroko Nafarroan, etorkizun soziolinguistiko hobea izan zezaketen alor sozial berriak ez irabaztean. Hala ere, herri gehienak betidaniko bere hizkuntz leialtasunari eutsi zion, horrela Euskal Herriaren Hegoaldeko hizkuntz muga zainduz.

MERINALDEAK (1366)	HERRIGUNEAK	SUTEGIAK
Lizarrako Merinaldea	192	5.377
Zangozako Merinaldea	343	3.727
Iruñe-Mendietako Merinaldea	325	3.708
Tuterako Merinaldea	28	2.400
Nafarroa Beherea (1353)	92	1.379

Literaturaurreko azken pausoak

Erdi Aroa amaitzear zegoen. Esan den bezala, "Erdi Aroaren Udazkena" zen. Inprimategia orduan asmatu zuen Gutenberg-ek (c. 1440). Harez gero, edozein idazlan milaka aletan zabal zitekeen gizartean. Aukera berri horren aurrean suertatu ziren lehenengo latina eta gero hizkuntza herritarrak. Euskarak mende oso bat itxaron zuen ezagutzen dugun lehen liburua argitarara eman arte (1545).

XV. mendean bortitzak izan ziren euskal gizarteko gatazkak. Borroka eta gerra haietan kantatu ziren euskal literatura herritarrean, gerora, inprimatuta, agertuko ziren amodio eta gorrotozko lehenengo kanta eta eresiak. Hauen artean emakumezkoenak dira batzuk, eta ez da falta banderizo odolberoren batenik.

Bizkaiko Foru Zaharrak (1452) gogor eraso zien hilondoetako emakume erostari eta kanta-ohiturei, zerren, nonbait, ahozko literatura herritar hauetan ez bait zen kritika sozialik falta. Susma daitekeenez, ohitura preliterario hauek oso zabalduak egon behar zuten legeek ere horietaz halako arreta jartzeko.

ARABIERAZ	EUSKARAZ
almirez	almaiz
azafrán	azafrai
fanega	anega
arroba	arroa
az-zuk	azoka
alqadi	alkate
kutub	kutun, gutun

LATINEZ	EUSKARAZ
ecclesia	eliza
adventum	abendu
angelum	aingeru
fidem	fedea
crucem	gurutze
gulam	gura
episcopum	apezpiku
missam	meza
tempora	denbora

Hizkuntzaren agerpen sozial honetan zera azpimarratu behar da: Euskara, une hartan, behin eta berriz garaiko handikien ezpainetan entzuten dugu, klase sozial jasoetan, oihu politiko bezala edo norberaren nahigabearen agerpide gisa. Hortik hizkuntzari literatura idatzia sortzera, ez du ematen tarte handia egon behar zuenik.

Bizkai-Gipuzkoetako familia "onetan", ez zen gaizki ikusten euskararen erabilpen jantziago eta idatzia. Hona dakartzagun kanta hauen sorlekuetatik gertu jaiotako batena dugu, hain zuzen, euskarazko lehenengo liburuaren aurreko prosa-zatirik luzeena: Joan Zumarragako durangarrarena (1476-1548). Mexikoko lehen Artzapezpiku famatu honek euskaraz ere idatzi zion familiari. Nork jakin: lehertzear zegoen Literaturaren egunabarra zen, beharbada.

Erdi Aro osoak ukatutako aukera sozio kultural berri bat emango ote zion euskarari Pizkundeko euskal gizarteak?

